

קונספירציה כבקשתך

הספר שהצליח למצב את עצמו כהוכחה מחקרית מוחצת לחטיפה ממוסדת של ילדי עולי תימן מבוסס כולו על כשלים בוטים של בחירת מקורות בדרנית והימנעות מהצלבת עדויות | אבשלום בן-צבי ואבי פיקאר

ילדי הלך לאן?

פרשת ילדי תימן: החטיפה וההכחשה

נתן שיפריס

ספרי עליית הגג וידיעות ספרים, 2019 | 855 עמ'

“פרשת ילדי תימן” – הטענות בנוגע לחטיפתם של מאות ילדים מקרב ילדי העולים מתימן, וילדים מעדות נוספות, בראשית שנות החמישים – מלווה את הזירה הציבורית בישראל מאז שנות השישים. טענות אלו נחקרו על ידי ועדת בהלול-מינקובסקי (להלן וב”ם) בשנת 1967, ושוב על ידי ועדה בראשות השופט שלגי בשנים 1988–1994, ובשלישית על ידי ועדת חקירה ממלכתית בראשות השופטים כהן וקדמי בשנים 1995–2001. כל הוועדות הגיעו למסקנה שבכ-95% מהמקרים

אבשלום בן-צבי הוא בעל תואר שני מחקרי בהיסטוריה של עם ישראל. חקר את השתלבות העולים והוותיקים בצמרת תנועת המושבים בשנות ה-60, חוקר בפרשת ילדי תימן, וכותב את יומן הרשת ‘עמדת תצפית’. ד”ר אבי פיקאר הוא מרצה בכיר במחלקה ללימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה באוניברסיטת בר-אילן. פרסם מחקרים על עלייה וקליטה בראשית ימי המדינה, ביניהם הספר ‘עולים במשורה’ על מדיניות העלייה כלפי יהודי צפון אפריקה.

ביקורת זו היא תמצית של מאמר מוקף ומפורט, הכולל הפניות לכל המקורות. ניתן לקרוא אותו באתר ‘השילוח’ באינטרנט. המחברים מודים לחוקרים ‘נונה דולברג’, דנה מור וכותב הבלוג ‘א.א. קונספירציות’ על מחקריהם פורצי הדרך בתחום, ששימשו בסיס לכמה חלקים במאמר.

שלגביהם הוגשו תלונות הילדים לא נחטפו אלא נפטרו. הוועדות הותירו כמה עשרות מקרים לא מופענחים שבהם גורל הילדים נותר לא ידוע, לרוב מכיוון שהתיעוד לגביהם לא אותר. למרות זאת הפרשה לא גוועה, ובשנים האחרונות קמו כמה עמותות המקדמות ומפיצות את טענת החטיפה.

בשנתיים האחרונות יוחס ברשתות החברתיות ובחוגים אקדמיים מסוימים משקל רב לפרסום ספרו של נתן שיפרים 'ילדי הלך לאן?' – פרשת ילדי תימן: החטיפה וההכחשה'. לפי שיפרים ואחרים, המתעלמים ממאמריו הקודמים של ד"ר דב לויטן, הספר הוא הבסיס המחקרי הראשון לחקר הפרשה, לצד קובץ המאמרים בעריכתם של שיפרים וטובה גמליאל 'ילדים של הלב' (רסלינג, 2019). בספרו עב הכרס מבקש שיפרים לתאר את תהליך היעלמות הילדים, כפי שהוא מצטייר מניתוח דקדקני של מאות עדויות של קרובי משפחה של ילדים אלה ושל עשרות עדויות של אנשי הממסד הקולט שהובאו בפני ועדת החקירה הממלכתית בשנים 1995–1998.

אלא שמחקרו של שיפרים נשען על כשלים מתודולוגיים יסודיים ביותר, המוליכים לטענות שאינן מבוססות. הכשלים הם בעיקרם סעיפים של שני כשלים יסודיים.

ראשית, ספרו של שיפרים מציג לא מחקר היסטורי במובן המקובל, המסתמך על כלל המקורות הקיימים לגבי פרשה מסוימת, אלא סיכום וניתוח לא ביקורתי של אוסף מקורות חלקי: עדויות שהוצגו בישיבות פתוחות לציבור בפני ועדת החקירה הממלכתית בראשות השופט יהודה כהן, ואחריו השופט יעקב קדמי, שעסקה בפרשה בסוף שנות התשעים, ובכתבות עיתונות שעסקו בפרשה, בעיקר משנות התשעים. שיפרים עדכן מעט את מחקרו על סמך פרסומים מהשנים האחרונות, למשל עדויותיהן של המטפלות שולמית מליק ושושנה שחם שפורסמו ב'דיעות אחרונות'. למרות זאת, הוא נמנע מלהתייחס לפריצת הדרך הגדולה ביותר מבחינת פוטנציאל המחקר בנושא: בדצמבר 2016 נפתח לעיון הציבור ארכיון ועדת החקירה, הכולל בתוכו גם את ארכיוני ועדות החקירה הקודמות שעסקו בפרשה. מחקר אקדמי מתייחס לכלל המקורות הזמינים לחוקר. התעלמותו של שיפרים מחומרי הארכיון שנחשפו לחוקרים ולציבור בטרם פרסום הספר היא כשל מתודולוגי יסודי.

כשל מתודולוגי יסודי שני הוא טיפולו של שיפרים בעדויות שעליהן הוא נסמך. ללא הצלבתן עם עדויות מוקדמות יותר, או עם תיעוד רלבנטי בן הזמן, משקלן כמקור לבירור האמת ההיסטורית מוגבל ביותר. העדויות מתארות, על פי פרשנותו של שיפרים, מהלכים מורכבים, שהיו בהם שותפים רבים, ואשר מצריכים בירוקרטיה לא מעטה. מעשים שכאלה היו צריכים להותיר אחריהם שובל ארוך של מסמכים בארכיונים שונים, אולם למעשה אין לנו ממצאים ארכיוניים המתעדים מהלך מדינתי לחטיפת ילדים! נוסף על כך, הרוב המוחלט של העדויות שסקר שיפרים אינן מתארות באופן פוזיטיבי מקרה של חטיפה. המסקנות שגזור שיפרים מניתוח

העדויות – שעיקריהן פעולה בזדון מצד אנשי הממסד הקולט – הן, ככלל, נסיבתיות ביותר.

כשל ההתעלמות ממקורות

נעמוד, תחילה, על סעיפיו העיקריים של הכשל הראשון, ונדגימם. כאמור, שיפריס מסתפק במאגר המקורות שבחר, ומתעלם לגמרי מארכיוני ועדות החקירה.

כך, למשל, שיפריס נתקל שוב ושוב ב"סתירות" כביכול בין תיאורי המשפחות, שהעידו על המקרים הפרטיים שלהן, לבין עדויות אנשי מערך הקליטה, שהעידו על הטיפול בכלל העולים. הדבר נובע מכך שהוא מנסה לשחזר את פעולות מוסדות הקליטה ביחס לילדי עולים לא מתוך המסמכים בני הזמן המדברים על פעולות אלו, אלא על סמך עדויות של משפחות שהתעורר בהן בשלב כלשהו הספק בנוגע לגורל ילדיהן, לאחר שלרובן הגדול נמסר שהילד נפטר (עמ' 513). עדויות אלו הן מאגר מקורות מוטה מלכתחילה, שאינו מייצג מדגם כולל או אקראי של הנקלטים.

בשל העובדה שהמדגם שלו מוטה מגיע שיפריס למסקנות אבסורדיות שלפיהן "תנועת ילדי העולים מתימן התקיימה בנתיב חד-סטרי בלבד, כלומר מן המחנות החוצה, ללא דרך חזרה" (עמ' 182); או, על סמך זאת שרק ב-2% מהעדויות במאגר שניתח מעידות המשפחות שראו טיפול רפואי בילדים, שהילדים שהובאו לבתי החולים לא היו חולים (עמ' 371); או כי "מעדויות המשפחות עולה כי מרגע שהילדים הוצאו מהמחנות לאשפוז בבתי חולים מרוחקים, הם לא הוחזרו יותר למחנה" (עמ' 415). גם אם מניחים, כמו שיפריס, שעדויות אנשי הצוות שהעידו על טיפול רפואי ועל החזרת ילדים בריאים שקריות, עדיין מסקנותיו אלו מתעלמות מהתמונה הכללית המתקבלת מעיון במסמכים בני הזמן. פנקסי קבלת חולים, ומאות גיליונות סיכום מחלה של בתי החולים השונים, מתעדים מקרים של ילדים שטופלו, החלימו ונשלחו בחזרה לבתי הילדים במחנות העולים ולמשפחותיהם. משפחותיהם של ילדים אלה לא העידו בפני ועדת החקירה, ולכן שיפריס מתעלם מהן.

וכך, לאורך הספר מגיע שיפריס שוב ושוב למסקנות ביקורתיות בנוגע ליחס של גורמי הקליטה לעולים, לא על סמך מדגם עדויות המייצג את כלל אוכלוסיית העולים אלא על סמך מאגר המאגד עדויות של משפחות שחוו טרגדיה של פטירת ילד בנסיבות לא ברורות להן, ופיתחו מיד או ממרחק השנים אי-אמון בממסד הקולט.

הנה כמה דוגמאות של מקרים המובאים בספר, שמחקר המתייחס לכלל המקורות הנוגעים במקרה היה מחייב התייחסות אחרת אליהם.

הסקירה בספר על מעון הילדים ויצ"ו צפת (עמ' 470–474) מתבססת על חמש עדויות של אישים הקשורים למעון (רק שתיים מהן של עובדות המוסד עצמו) ושבע עדויות של משפחות שבהן הוזכר המעון. על סמך עדויות אלו שיפריס מתקשה לקבוע אפילו

מעברת עולי תימן בראש-העין אחרי שלג, פברואר 1952 // צילום: דוד אלדן, אוסף התצלומים הלאומי

באילו שנים פעל המעון וכמה ילדים שהו בו. למרות תמונה חלקית ביותר זו הוא מגיע למסקנה, המתבססת על השערות בלבד, כי יש –

חשד כבד כי הוא שימש בתקופה הנידונה להרחקה זמנית מכוונת [ההדגשה שלנו] של הילדים מהוריהם במטרה להעלים אותם מהם באופן קבוע, ליעדים אחרים. אפשר בהחלט להניח כי ילדים שוכנו שם לזמן-מה כדי לבחון את תגובות המשפחות שלהם להיעלמותם, ובעיקר לבדוק את מידת יכולתם להיאבק למען החזרת הילדים, עד שתימסר להם הודעת פטירה. (עמ' 473)

אולם בעוד שיפריס מציין שלמעט העדויות אין שום מידע על ויצי' צפת, ועדת החקירה איתרה תיעוד נוסף על מעון זה. הוא הוקם לבקשת משרד הסעד וטיפל בילדים שנשלחו להבראה על ידי בתי החולים או על ידי לשכות הסעד של מקומות מגוריהם (מטעמים בריאותיים וסוציאליים). בתיעוד יש פירוט שמי של הילדים שטופלו במעון, מכתבים שנועדו לבדוק אם ניתן להשיב את הילדים שהבריאו לביתם ועוד. ממסמכים אלה עולה שעדויותיהם המאוחרות של אנשי צוות המעון, שעליהן מסתמך שיפריס, ואשר לפיהן לא הגיעו הורים לבקר את ילדיהם שם, מציגות זיכרונות לא מדויקים. מהמסמכים עולה גם שמסקנתו של שיפריס כי העברת הילדים למעון בצפת נועדה להעלים את הילדים מהוריהם רחוקה מהמציאות. למעשה, פתיחת המעון בצפת נועדה להקל על משפחות העולים ששוכנו בצפון לשמור על הקשר עם הילדים.³

במקרים מסוימים התעלמותו של שיפרס ממקורות נוספים היא מפתיעה, מכיוון שהמקורות הללו מופיעים במחקרו בהקשרים אחרים. דוגמה לכך נוגעת לקושי בהחזרת ילדים שהבריאו מבתי החולים אל משפחותיהם. שיפרס עוסק בכך באריכות (עמ' 380–419). הוא סוקר כשלושים עדויות של אנשי מערך הקליטה על הניסיון לחפש את הורי הילדים במחנות העולים ובעיקר במעברות במטרה להשיב להם את הילדים, ואז מציע שמכיוון שמקרים כאלה אינם מופיעים כמעט בכלל בעדויות המשפחות, ייתכן שמדובר בילדים בוגרים ובעלי הכרה שאותם כבר לא ניתן היה להעלים מהוריהם. לבסוף הוא פוסק שתיאורים אלה "מופרכים מיסודם" ומהווים "טענה כוזבת". בשל התעלמותו מחומרי הארכיון, שיפרס אינו מתייחס לכך שמדו"חות האשפוז של בתי חולים עולה שלא מעט ילדים חזרו למשפחותיהם. יתרה מכך, הוא מתעלם אפילו ממקור שהיה לנגד עיניו: עדות להחזרת ילדים למחנות המופיעה בכתבה של יגאל משיח (הארץ, 22.12.1995), שאותה ציטט בהקשרים אחרים.

ילדים שאומצו והמקורות העוסקים בהם

היעזרות במקורות נוספים יכלה לשפוך אור גם על אחד הנושאים המרכזיים בספר – הטענה להליכי אימוץ לא תקינים.

כך למשל בנוגע למקרה של מרים שוקר, אחד הידועים בפרשה (עמ' 264–268). מרים שוקר היא הילדה היחידה שידוע לנו כי אביה התלונן על היעלמה והיא נמצאה מאומצת. לדברי שיפרס, להורים נמסר שנפטרה והמידע על מציאתה כמאומצת על ידי וב"ם בשנת 1967 לא נמסר למשפחה. אולם ממסמכים שנמצאו בארכיון מתברר שאבי הילדה, דוד שוקר, לא העיד שנאמר לו שהילדה נפטרה, אלא שהיא נעלמה ורשויות הקליטה אינן יודעות היכן היא. הטיעון שהרשויות אמרו לו שהילדה נפטרה ציץ רק בשלב מאוחר, בעדות מכלי שני (עדותו של עו"ד זרח רוזנבלום, שייצג את המשפחה). וב"ם, בניגוד למה שכותב שיפרס, הודיעה למשפחה שילדתה אומצה כאשר הצליחו לאתר אותה. אחיה של הילדה, חיים שוקר, קיבל את ההודעה ואף השיב לה.

ממסמכי הארכיון עולה גם שהקשר בין הילדה להוריה הביולוגים לא נותק ככוונת מכוון; ושבניגוד לדברי שיפרס, הפרטים שנמסרו להורים המאמצים, שלפיהם מדובר בילדה עזובה, לא היו שקריים, אלא תוצאה מרצף של טרגדיות וטעויות. הילדה מרים נרשמה בבית התינוקות במחנה ראש-העיץ כמרים שרעבי, שם נעוריה של האם הביולוגית. לאחר מכן נפרדה האם הביולוגית מבעלה, עזבה את המחנה ולא התעניינה בילדה, והדבר גרם לניתוק הקשר לאחר שגם האב עזב את המחנה. האם המאמצת זכרה בעדותה את האותיות ש' ו-ר', ושיפרס משער שהייתה רשומה כשוקר. אולם זו בדיוק הבעיה של הסתמכות על עדויות בלבד ללא חיפוש הצלבות בחומר הארכיוני הגלוי. הנהלת בית החולים הדסה בראש-העיץ ניהלה תכתובת בשאלה מה לעשות בנוגע לילדה מרים שרעבי שנותרה במשך כשנה בבית החולים ללא קשר עם

המשפחה, ומבלי שאנשי בית החולים או המשטרה הצליחו לאתר את הוריה. עקב כך הילדה דווחה כעזובה – בהתאם למה שידעו גופי הקליטה באותה עת. למרבה הצער, עד חקירת וב"ם ב-1967, הרשויות לא קישרו בין הילדה מנותקת-הקשר מרים שרעבי לבין האישה המחפש את בתו – דוד שוקר.

בשולי הדברים, שיפריס תוהה כיצד ניתן היה, כפי שהעידה האם המאמצת, לפרסם מודעות שהילדה מועברת לאימוץ כאשר על פי אותה עדות שם הילדה איננו ידוע. בכך הוא רומז שגרסאות גורמי הקליטה הם שקריות. אלא שמודעה זו פורסמה עם השם שמוסדות הקליטה חשבו שהוא שמה של הילדה – מרים שרעבי.⁴

גם בנוגע למקרה אימוץ מוכר נוסף, האימוץ של תמר צוקר, הסתמך שיפריס על מידע חלקי. שיפריס מתאר את המקרה (עמ' 268–270) על סמך שתי כתבות בעיתונות, אף כי בין מסמכי הארכיון נמצאות שתי עדויות שגבו חוקרי וב"ם מהאם המאמצת רות צוקר, זיכרון דברים מפגישה נוספת של החוקרים איתה, תצהיר שנגבה ממנה על ידי חוקר מטעם ועדת החקירה הממלכתית, וסיכום חקירה נוספת שלה על ידי חוקרי משרד החקירות שפעלו מטעם הוועדה. הוועדה הגיעה למסקנה שנסיונות אימוצה של ילדה שפרטיה דומים לשל תמר צוקר מעלות דמיון רב ביותר לנסיונות היעלמותה של תינוקת שתלונה על היעלמותה הוגשה בפניה, אלא שמהתלונה הזאת עולה כי נראה שאמה הצעירה של התינוקת ברחה מבעלה ואביה הביולוגי ויתר עליה. בנוגע למקרה זה העידו בפני ועדת החקירה הממלכתית האם הביולוגית ואחיה, ובנו של האב מנישואים שניים. כמו כן איתרה הוועדה מידע חשוב נוסף בשיחה נוספת עם האם הביולוגית וכן בשיחות עם אחיו של האב הביולוגי ועם שכנה שהייתה מעורבת בתהליך המסירה לאימוץ. כל המידע הזה אינו מוזכר כלל בספרו של שיפריס.

שיפריס טוען שמקרים אלה מייצגים ככל הנראה תופעה נרחבת בהרבה של אימוצים "חוקיים" שבהם נאמר להורים הביולוגיים שילדיהם נפטרו, אך לא ברור על סמך מה הוא מניח זאת. ועדות החקירה השונות איתרו בסך הכול שלושה מקרים של ילדות שתלונות לגביהן הוגשו והן אותרו בחיים כמאומצות (שתיים על ידי וב"ם, והמקרה המשוער של תמר צוקר על ידי ועדת החקירה הממלכתית), ובשלושתם אין שום תיעוד כי נמסר להורים על פטירת הילדה.

בשני מקרים מוכרים נוספים של מסירה לאימוץ, המקרים של צילה לוין וציונה היימן (עמ' 438), מסמכי הארכיון שופכים אור נוסף שמראה שמדובר בילדות שננטשו ולא נחטפו. ציונה היימן ננטשה על ידי אמה לאחר לידתה בבית החולים הסקוטי בטבריה, הועברה לטיפול בבתי תינוקות של ויצ"ו בירושלים, ומשם אומצה בגיל שלוש שנים וחצי, לאחר שמודעה המודיעה לאם על כוונת המסירה לאימוץ פורסמה בעיתונות.⁵ לוין נמצאה נטושה לאחר לידתה בחיפה בסתיו 1948, ותהליך אימוצה הושלם בפברואר 1949. מרגלית עומייסי, שנטען שלוין היא בתה שנעלמה ושאף נמצאה התאמה גנטית ביניהן, עלתה לארץ רק בסוף ספטמבר 1949, ובתה יצאה מאשפוז בבית החולים בראש-

העין, שלאחריו נעלמה, רק בינואר 1950. אף שהסתירה עלתה כבר במהלך עדותה של לויין בפני ועדת החקירה, ופורסמה בתקשורת ביום המוחרת,⁶ ואף שהקשר בין השתיים נשלל בבדיקת דנ"א מקצועית יותר מהבדיקה הראשונה, שיפריס מסתפק בכך שהוא כותב שטענתה של לויין שגילתה את אמה האמיתית "לא אומתה".

על סמך המקרים של היימן ולויין ומקרה נוסף מציין שיפריס שהפניית ילדים לאימוץ בקיבוצים הייתה "תופעה" שקשה לאפיין את היקפה. אילו היה משתמש בחומרי הארכיון הגלויים לכול היה מגלה שכל שמועה בעניין ילדים שנעלמו אשר אומצו בקיבוצים נבדקה על ידי משרד החקירות שהוועדה שכרה – וילדים כאלה לא נמצאו.⁷

כשל ההסתמכות על עדויות מאוחרות

הדוגמה האחרונה שהוצגה מחזירה אותנו אל הכשל היסודי השני במחקרו של שיפריס: בחירתו להישען באופן עיקרי ולא ביקורתי על עדויות שנמסרו ממרחק השנים.

למרות כל הידוע להיסטוריונים, למשפטנים ולפסיכולוגים על הקשיים באמינותן של עדויות הנמסרות מהזיכרון, שיפריס נמנע מיחס ביקורתי כלפי עדויות קרובי המשפחה שהוא מנתח. הוא קובע קטגורית שעדויות המשפחות הן אמינות, וזאת לעומת חשדנות עמוקה שהוא נוקט כלפי עדויות אנשי מערך הקליטה והרפואה.

על עדויות המשפחות – מהן כ-60% נמסרו על ידי הורים, כ-20% על ידי בני דור הנעדרים שהיו בני שמונה ומעלה בעת ההיעלמות, והיתר על ידי בני דור הנעדרים שהיו צעירים יותר או טרם נולדו – אומר שיפריס כי "ניתן למצוא פה ושם מקרים של חוסר דיוק או סתירות פנימיות, אבל אלה מופיעים בעדויות מעטות, ולרוב ביחס לעניינים שוליים. ככלל, אפשר לראות בכל אחת מן העדויות האלה תיאור מגובש, סדור, שקשה להפריך אותו מתוך עצמו" (עמ' 34).

חוקרי ועדת החקירה, שלהבדיל משיפריס הצליבו את עדויות בני המשפחה עם התיעוד ההיסטורי בן הזמן שאיתרו ועם עדויות קודמות של אותן המשפחות, הגיעו למסקנות שונות בתכלית בנוגע למהימנות העדויות. כך על פי דו"ח שהגישו לקראת סיום עבודתם. על עדויות ההורים אמרו שבאופן כללי הן מדויקות יותר מאשר עדויות האחים, ועם זאת –

גם בעדויות הורים על היעלמות בניהם או בנותיהם ניכרים שיבושים בעיקר בציון זמני האירוע. סתירות רבות וחלקן משמעותיות יותר ניכרות בהשוואה בין עדויות שניתנו בפני הוועדה ועדויות שנאספו על ידי וב"מ לגבי אותו נעדר.⁸

בנוגע לעדויות אחים, הבחינו חוקרי הוועדה גם הם בין עדויות של מי שהיו בגיל בוגר יחסית לבין מי שנולדו לאחר האירוע. לגבי הסוג הראשון, עדויות אחים בוגרים, הגיעו החוקרים למסקנה כי –

עדויות אלה לוקות, בדרך כלל, בחסר, הן מבחינת הפרטים הידועים לעדים והן מבחינת נכונותם. מאחר שעדויות אלה נסמכות על זיכרון ילדות ו'השלמת פרטים' מפי דברי ההורים, נתקלנו במקרים שבהן היו העדויות בלתי מדויקות, וזאת בלשון המעטה. סתירות קיימות הן בעדויות עצמן – כלומר סתירות פנימיות, והן בהשוואה לחקירות נוספות שערכנו במקרים רבים עם קרובי משפחה אחרים. ושוב, המקרים הבולטים ביותר הן העדויות המוצלבות עם עדויות ההורים, שניתנו בתיקי וב"ם⁹.

באשר לעדויות האחים שנולדו לאחר האירוע הייתה קביעת החוקרים חריפה עוד יותר.

את הסתירות הרבות שהתגלו בין העדויות לבין התייעוד בן הזמן פוטר שיפרים כלאחר יד בהעלאת החשד שאלפי המסמכים המדוברים זויפו (עמ' 19; 118), וזאת בלי לנסות לבסס חשד זה ובלי להפנות למסמכים עצמם, הנמצאים בתיקי הארכיון הרלוונטיים. ישנם מקרים בהיסטוריה שבהם מסמכים זויפו, ובוודאי שחוקר אמור להיות ספקן לגבי אמינותם של מסמכים. אולם כדי לבסס טענה לזיוף מסמכים אי אפשר רק לשער שכך היה, אלא יש להראות הוכחות שהמסמכים אכן זויפו. ראיות כאלו אינן מוצגות בספר. שיפרים מניח מראש את קיומו של קשר ממסדי שצפוי גם לזייף מסמכים, ועל יסוד ההנחה הזאת קובע שיש מקום לחשד שהמסמכים מזויפים. מחקר ללא הנחות מוקדמות לא היה מקבל הנחה זו.

לא רק שמחקרו של שיפרים נמנע מלהצליב את העדויות עם התייעוד בן הזמן, הוא גם נמנע מלבחון אותן אל מול עדויות קודמות של בני אותן משפחות ולעיתים של אותם עדים עצמם, הנמצאות בארכיונים שנפתחו לעיון הציבור, ובהם יותר ממאה עדויות שנתנו אותן משפחות לוועדות החקירה הקודמות. במחקר ההיסטורי מקובל שאחד הקריטריונים לאמינותו של מקור הוא היותו קרוב בזמן לאירועים שעליהם הוא מדבר; ואילו שיפרים מתבסס אך ורק על העדות שנמסרה בפני הוועדה האחרונה, ועדת החקירה הממלכתית, במחצית השנייה של שנות ה-90.

ככלל, מהצלבת העדויות המאוחרות עם המוקדמות מתקבל הרושם שככל שהמתואר בעדות המאוחרת הוא סיפור "דרמטי" יותר, כך קטן הסיכוי שהוא יופיע גם בעדות המוקדמת.

נציג כמה דוגמאות לשימוש של שיפרים בעדויות בעייתיות, שאינן נתמכות בידי עדויות מוקדמות הנוגעות לאותם מקרים עצמם. בחלק מהמקרים מדובר בסתירה של ממש בתיאור המקרה בין העדות המאוחרת לעדויות מוקדמות.

בעמ' 217 מציג שיפרים את התופעה שלפיה ישנם פערים גדולים בין משכי האשפוז הקצרים של הילדים כפי שתוארו בעדויות המשפחות לבין ממצאי הוועדה הנסמכים על התייעוד בן הזמן. לעניין זה הוא פותח בעדותו של אהרון כהן על המקרה של אחיו יוסף. לפי עדותו, באחד הימים, כאשר באה האם להיניק את

יוסף בבית התינוקות נמסר לה תינוק אחר, ובאותו ערב הודיע הכרוז במחנה שהילד מת. אלא שאותו עד, בעדות שמסר בשנת 1967 בפני חוקרי וב"ם, סיפר שיום אחד אימו חזרה מבית התינוקות ואמרה שהתינוק נשלח לחיפה מכיוון שלא רצה לאכול. מעדות האם שנמסרה באותו מעמד, ובנוכחות בנה אהרון שאף חתם עליה כעד, עולה שהתינוק נשלח בליווי אחות ואימו לבית חולים בחיפה. מפאת מצבה אימו לא יכלה לבקר אותו שם, ולאחר שבועיים נמסר לה שנפטר. כדי לעמוד על סתירה זו בין העדות המוקדמת למאוחרת אין צורך במסמכים מהארכיון. היא מוזכרת בסיכום המקרה בעמ' 211 בנספח לדו"ח ועדת החקירה הממלכתית, מקור שעליו שיפרסם הסתמך.

סוגיה נוספת היא עדויות בנוגע לפטירה מהירה של ילדים במצב בריאותי טוב – שלהן מקום מרכזי בחשד העולה מעדויות המשפחות שהילדים לא נפטרו אלא נחטפו. כאן מתקיים דפוס אופייני של השתנות פני הדברים בין עדויות מוקדמות למאוחרות: ישנה נטייה לטעון בעדויות המאוחרות למצב בריאותי טוב יותר, ולפטירה לאחר פרק זמן קצר יותר.¹⁰

וכך, למשל, בעמ' 614 מציג שיפרס את עדותה של ברכה דגן בנוגע לאחותה ציונה גיאת. לפי עדותה זו של האחות, כאשר נסעו הוריה לבית החולים רמב"ם נאמר להם שאין שם ילדה כזו, וכאשר חזרו למחנה העולים בעין-שמר נאמר להם שנפטרה ברמב"ם. אלא שלפי עדות האב משנת 1967, לאחר כחודש שבמהלכו התעניין במשרד המחנה במצב הילדה לאחר שנשלחה לבית החולים, הוא התבשר שהיא נפטרה, האמין לבשורה ולא עשה דבר בעניין. לפי עדותו הבת ברכה נסעה בשנת 1967 לחיפה, ושם מצאה בבית החולים רמב"ם ובחברה קדישא את הרישומים בנוגע לפטירתה וקבורתה של ציונה.

במקרים אחרים, תיאורים דרמטיים המוזכרים בעדויות המאוחרות לא מוזכרים כלל בעדויות קודמות, ולעיתים אף סותרים את המתואר בעדות המאוחרת. כך בעמ' 587 מציג שיפרס עדויות שלפיהן הוצע להורים לקחת ילד אחר לאחר שהתבשרו על פטירת ילדם. המקרה הראשון הוא עדותה של רחל לוי על היעלמות אחיה שלום. לפיה, האחיות בבית התינוקות בראש-העין הציעו לאמה לקחת ילד אחר לאחר שלא מצאה את בנה. אלא שרחל סייגה את עצמה כמה פעמים לאורך העדות באמירה שהייתה אז ילדה קטנה ואינה זוכרת פרטים. מהשוואת עדותה לעדות אמה בפני וב"ם, עולה שהיא אכן לא זכרה פרטים רבים: היא טענה בנוגע לגיל שבו עלתה לארץ; היא טענה בנוגע לשאלה היכן האח נולד, בארץ או בתימן; היא טענה בטענה שהילד נלקח בכוח לבית התינוקות. מעדות אמה של רחל לוי בוב"מ עולה שהילד נולד בארץ וגדל באוהל המשפחה. הוא נלקח ביוזמת האם לבית החולים ד'גאני ביפו, שם נפטר. מכיוון שכך, הוא לא היה כלל בבית התינוקות במחנה ראש-העין, ובוודאי שהאחיות שם לא יכלו להציע לה לקחת ילד אחר.

במקרים נוספים, בחינת העדויות המוקדמות חושפת תמונה שונה באופן יסודי מהמתואר בעדויות המאוחרות. בעמ' 616, למשל, מביא שיפריס את עדותה של מלכה קלימי, כי ביקרה את התינוקות שלה ברמב"ם במשך כשבועיים, וכשחזרה לאחר כשבוע או עשרה ימים לא אמרו לה היכן היא. כשחזרה לאחר זמן נוסף נאמר לה שנפטרה. אלא שבעדותה המוקדמת יותר, בשנת 1967, הזכירה קלימי שהתינוקות נולדה בלידה קשה (דבר שלא הוזכר כלל בעדות המאוחרת), ועל כן היא, קרי היולדת, אושפזה בבית היולדות למשך שבועיים ובמהלכם הועברה התינוקות לרמב"ם. כשבועיים לאחר יציאת האם מבית היולדות היא ביקרה אותה פעם אחת ברמב"ם; ואז –

האמת שהזנחתי את העניין של התינוק[ת] ולא הלכתי לבקר אותו או לשאול עליו כשלושה חודשים בערך. אותם הזמנים היו לי צרות ובעיות עם בעלי לשעבר וכבר הכנו הכול לגירושין. החיים בבית היו מאוד קשים, וחשבתי שלא כדאי להביא את התינוקות הביתה כי היא רק תסבול יותר.¹¹

כשחזרה לאחר מכן לבית החולים, לא הצליח הפקיד לאתר מידע על התינוקת, דבר המוסבר כנראה בשיבוש השם במהלך הרישום בבית החולים. לפי פנייתה לוב"ם, לאחר פרק זמן לא ברור (ייתכן שרק בשנת 1958) היא ביקרה שוב בבית החולים, ואז אותה המידע ונמסר לה תאריך הפטירה של התינוקת.

מקרים אלה הם דוגמאות מתוך מספר גדול יותר של מקרים שבהם נמצאו פערים של ממש בהשוואה בין עדויות בני המשפחה המאוחרות לבין עדויות מוקדמות הנוגעות לאותם מקרים, שנמסרו לעיתים מפי אותם העדים עצמם. סתירות ושינויים שכאלה בין גרסאות שונות של עדויות אותן משפחות עצמן, ואף אותם עדים, מחייבים לכל הפחות ספקנות לגבי מידת הדיוק שבעדויות המאוחרות, ספקנות שנראה כי היא נעדרת ממחקרו של שיפריס.

סיכום: מהנחת המוצא אל המסקנות

בריאיון עיתונאי, בעת שהתבצר עם עוזי משולם ואנשיו בביתו ביהוד ב-1994, טען נתן שיפריס שיש בידיו מידע מוצק שלפיו נעלמו 4,500 ילדים, בתהליך ממוסד ומתואם שכולל מעורבות שרי ממשלה, חברי מפלגות מהקואליציה, אנשי הסוכנות היהודית וארגונים נוספים.¹² במכתבים אחרים שהפיץ באותן שנים טען שהילדים נמכרו למנזרים קתוליים, לניסויים בקרינה, ובעיקר למשפחות מאמצות, לרוב בחו"ל, תמורת סכומי כסף גדולים מאוד. לדבריו כבר התגלו אז רבים מהילדים בחו"ל, בעיקר בארה"ב, ומדובר במאות מקרים שחוששים להיחשף. עוד טען שבכספות משרדי הממשלה נמצאות רשימות מפורטות של כל הילדים החטופים, הכוללות את פרטי ההורים המקוריים והמאמצים.

מדברים אלו עולה שלמסקנות אליהן הגיע המחבר במחקר המוצג בפנינו, מסקנות המתבססות בעיקרן על העדויות שניתנו בפני ועדת החקירה הממלכתית במחצית השנייה של שנות ה-90, הגיע שיפריס כבר ב-1994, עוד טרם מונתה אותה ועדת חקירה. כעבור חצי יובל שנים התמיד שיפריס במסקנתו, אולם הדרך להוכיח אותה השתנתה. הרשימות הסודיות והמידע המוצק שעליהם הסתמך ב-1994 לא הוצגו בספר, ומחקרו התבסס בעיקר על העדויות שנמסרו בפני ועדת החקירה.

כפי שהראינו בסקירה זו, הספר סובל מכשלים מתודולוגיים יסודיים ומגיע למסקנות בלתי מבוססות. בכריכה האחורית של ספרו טוען שיפריס כי "רוב מכחישי הפרשה מסתמכים בעיקר על תחושות בטן, על 'אמיתות' מטעם ... והנה כאן לפנינו מחקר שיטתי, ראשון מסוגו, המוכיח שאכן, היו דברים מעולם". אולם המחקר הגדול, השיטתי והמקיף ביותר בפרשת היעלמותם של ילדי עולי תימן ואחרים בשנים הראשונות שלאחר קום המדינה הוא מחקרה של ועדת החקירה הממלכתית שעסקה בפרשה. ועדה זו נשענה על משאבים ונגישות לעדים ולמסמכים שכל היסטוריון יכול לחלום עליהם. עיון בארכיון שהותירה אחריה יביא את המעיין למסקנה שוועדת החקירה הממלכתית הייתה רחוקה מלהיות "ועדת טיוח". היא ערכה מחקר יסודי, קפדני ומקיף ביותר, שממסקנותיו עולה כי אין ראיות לחטיפת ילדים מהוריהם למטרות אימוץ או למטרות אחרות. גם בשני עשורים כמעט שחלפו מאז פרסום דו"ח הוועדה, ואף על פי שהפרשה לא ירדה מסדר היום הציבורי, עדיין לא הופיע ולו מקרה אחד שבו אותר בחיים ילד "חטוף" שהוועדה קבעה שנפטר.

לנוכח המידע שבידינו, הטענה לחטיפת ילדים אלה למטרות אימוץ – ובוודאי הטענה שהדבר נעשה באופן שיטתי וממסדי כפי שטוען שיפריס באחרית הדבר לספרו – מחייבת אמונה בתיאוריית קשר חובקת כול, ארוכת שנים, מזורכת ומקיפה ביותר, ובו-בזמן רשלנית להדהים.¹³ נראה שמי שמסתמכים במקרה זה על "תחושת בטן", המנוגדת למסקנות המחקר המצטבר בפרשה, הם שיפריס ושותפיו לטענת החטיפה.

-
1. בעניין זה ראו גם מאמרו של גנו המדינה לשעבר, יעקב לזביק, "מה מגלים אלפי המסמכים בארכיון המדינה על פרשת ילדי תימן", הארץ, 23.4.2019.
 2. למול מסקנה אבסורדית זו, ראו מחקרו של פרופ' יחיאל מ' בר-אילן, "ילדי תימן הנעדרים: מדיקליזציה של הגירה ודה-מדיקליזציה של ההיסטוריה", משפט רפואי וביי-אתיקה, כרך 8, תש"ף. מחקר זה עוסק בהרחבה, על סמך מקורות ארכיוניים רבים, במצבם הבריאותי של ילדי העולים ובמנגנון הרפואי שטיפל בהם; וכמו כן ספרם של שחלב סטולר-ליס, שפרה שוורץ ומרדכי שני, להיות עם בריא בארצנו: בריאות הציבור בעלייה הגדולה (1948–1960), באר-שבע:
 - אויברסיטת בן גוריון בנגב, 2016. <https://bit.ly/3cplGQS>.
 3. ראו למשל מכתב המחלקה לטיפול בילד ובנוער ללשכות הסעד בצפון, 2.1950. ארכיון המדינה (להלן: א"ה), ISA-Courts-SupremeCourt-000cmt, עמ' 74, <http://tiny.cc/vxxhez>.
 4. "ניצולים מחפשים קרוביהם", קול העם, 23.10.51, עמ' 3, <http://tiny.cc/sa71tz>; הארץ, 30.6.53, עמ' 3, <http://tiny.cc/ka71tz>.
 5. דבר, 11.5.1953, עמ' 3, <http://tiny.cc/gb71tz>; הצפה, 11.5.1953, עמ' 3, <http://tiny.cc/kb71tz>.

11. עדות מלכה קלימי בפני חוקרי וב"ם, א"ה, ISA-IsraelPolice-InquiryCommissions-000r2ih, עמ' 4, http://tiny.cc/h09zsz, 13-14.
12. ירון סחיש, "הסגן האשכנזי של כורש התימני", עיתון ירושלים, 1.4.94, עמ' 13-14.
13. על פי התיאוריה הזו התקיימה רשת מקיפה של קושרים, שהצליחה לחטוף מאות ילדים מעשרות מוסדות קליטה ורפואה שונים, תוך יצירת רישומים כוזבים בשיתוף פעולה של רופאים, אנשי מנהל, אנשי חברה קדישא ועוד. השפעתה של הרשת גדולה עד כדי יכולת לזייף ולהשמיד באופן מקיף מסמכים בארכיונים שונים גם עשרות שנים לאחר האירועים, ולגייס שופטים ואישי ציבור במסגרת שלושה גופי חקירה שונים לטייח את הפרשה – וכל זאת מבלי להותיר עקבות. במקביל, אותה רשת מתוחכמת ורבת זרועות התרשלה באופן מדהים בכך שלא דאגה לרישום הפטירה במסמכי משרד הפנים, וכך צווי גיוס עבור ילדים שנחטפו נשלחו אל הוריהם הביולוגיים מהם נחטפו כביכול.
- שערים, 11.5.1953, עמ' 4, http://tiny.cc/yb71tz
6. נורית ריגלר "הילדה אומצה ב-48, האמא עלתה ב-49", ידיעות אחרונות, 28.8.1997; גדעון שמרלינג, "תעלומה: תעודת האימוץ סותרת את ממצאי הבדיקה הגנטית", מעריב, 28.8.1997.
7. ראו דו"חות 1-13 של חוקרי הוועדה, משרד גוט – בן אשר, א"ה, ISA-Courts-SupremeCourt-00091q7, עמ' 2-162, http://tiny.cc/be1jcz.
8. דו"ח מספר 24, 9.5.99, א"ה, ISA-Courts-SupremeCourt-00091q9, עמ' 3-4, http://tiny.cc/4haocz.
9. שם, שם. ההדגשה בקו תחתון במקור.
10. ראו למשל עשר דוגמאות כאלו המוצגות על סמך הצלבת עדויות מאוחרות ומוקדמות בבלוג "א.א. קונספירציות", "הבעייתיות של הזיכרונות או להאמין למשפחות – אבל מה קורה כשהמשפחות סותרות את עצמן", 17.7.2018, http://tiny.cc/3ufvbz.